

PŘEKLAD TAO TE ŤINGU A METODY STUDIA STAROČÍNSKEHO TAOISMU

Berta K re b s o v á (překladatelka a autorka úvodu i komentářů), Lao-c' o Tao a ctnosti. Tao te ťing. Praha, Odeon 1971. Stran 297. Cena 16,50 Kčs.

Již název knihy Tao te ťing může být překládán různě a celý její text skýtá nespočet možností odlišných výkladů. Klasická kniha o cestě a její ctnosti, jak zní jeden z možných překladů, se stala předmětem pozornosti až neúměrné. Vždyť třeba bibliografe vydaná v roce 1957 mohla na celých 380 stranách zaznamenat práce věnované této knize a jejímu údajnému autoru Lao-c'ovi, Starému Mistru.¹ Ovšem i jméno Lao-c' je dvojznačné, předně tím, že to vůbec není skutečné jméno, nýbrž přezdívka. Můžeme sice uznat, že označuje muže, ale zároveň je třeba zdůraznit, že jde o název spisu. Měli bychom tedy psát Lao-c' a „Lao-c'“, což by ostatně naznačilo, že čínská jména

končící na c' se vztahují zejména na názy spisů. Pro „Lao-c'“ se však již dávno ustálil název Tao te ťing, který ovšem není původní a dokonce je poněkud anachronický a hagiografický; slovo ťing — „klasická kniha“ — vzniklo až několik set let po napsání „Lao-c'“, bylo převzato z čínských „kanonických“ knih a taoisté chtěli jeho použitím dokázat, že i jejich knihy patří do nejvyšší třídy písemnictví.

Počet překladů Tao te ťingu do evropských jazyků je obtížně zjistitelný, ale rozhodně se bude pohybovat okolo čísla 150, protože každý rok vyjdou nejméně jeden nebo dva překlady. Ostatně i českých překladů je již sedm, byť i různých kvalit.² Z počtu překladů a pojednání vyplývá, že přístup k textu je nezbytně velmi odlišný. Bylo by zajímavé podat stručnou historii způsobu výkladu Tao te ťingu, stačí ale říci, že obvyklý přístup byl náboženský, v moderní době se do-

¹ Jen Ling-feng, Čung-waj Lao-c' ču-šu mu-lu (Bibliografie čínských a zahraničních prací o Lao-c'), Tchaj-pej 1957.

² Nejstarší je poněkud podivínský překlad Fr. Čupra, Tao-tě-king. Cesta k Bohu a ctnosti. Staročínská kniha náboženská, Praha 1878, jehož titul jasně naznačuje překladaťelův postoj; nicméně předmluva (s. 7—10) obsahuje užitečné informace o chápání Tao te ťingu v Evropě již od 17. století. První přímý překlad pochází od Rudolfa Dvořáka, Lao-tsiova kanonická kniha o tau a ctnosti (Tao-teh-king), Praha 1920. Asi polovina Dvořákovy knihy je věnována výkladu a překlad je podán v přesné, ale značně archaizující češtině. Básnický překlad pochází od Jaroslava Kabeše, Moudrost a tajemství. Setkání s Lao-tsem, Kniha I—II, Praha 1944—1945; překlad není přesný, ale umělecky velmi působivý. Zcela odlišný svou snahou o materialistický výklad Lao-c'e je ruský překlad Jan Chin-šuna, převedený do češtiny E. Bayerleovcov: Staročínský filosof Lao-c' a jeho učení. Praha 1954, s. 105—130. Původní verze Drevnekitajskij filosof Lao-czy i ego učenie, Moskva 1950, s. 115—159 je užitečná i tím, že obsahuje čínský text. Jan Chin-šunův překlad není stylisticky vynikající a trpí tím, že překladaťel — jako více jiných již před ním — se v textu snaží najít všechny své názory, které předtím jako autor uvedl ve svém výkladu. B. K re b s o v á (s. 297) uvádí, že Jan Chin-šunův překlad trpí značnou gramatickou nepřesností, ale z její formulace nevyplývá, zda mluví versí ruskou nebo českou. Koncem roku 1970 vyšel — a okamžitě byl rozebrán — další překlad J. Navrátila, Lao-c': Tao-te-ťing (impresum 1969) v nakladatelství Pragopress, Praha; vyniká spíše dokonalou výpravou knihy a dobrým stylem nežli porozuměním textu, nepřeloženého z originálu. Zcela zbytečný je Navrátilův návrat k náboženskému pojetí které v původním Tao te ťingu rozhodně není. Zatím poslední překlad je od O. Krále, Úvod

stal do popředí postoj racionalistický — chápaní knihu jako filosofickou báseň — a že v nejnovější době, počínaje sovětským historikem Jan Chin-šunem (1950), se objevuje i výklad materialistický. S důsledným uplatněním hlediska, že text tak neurčitý a mnohoznačný je jednoznačně materialistický, lze stěžít souhlasit.³ Zároveň je však třeba zdůraznit, že filosofický taoismus vcelku, zejména pak staročínský, byl skutečně jedním ze zdrojů racionálního, možno říci i materialistického postoje v čínské filosofii.

Z řečeného také vyplývá, že badatel o tomto nejvíce překládaném čínském textu může docela legitimně volit celou řadu přístupů, ponecháme-li stranou různé amatérské vykladače, kteří v textu najdou takřka vše, co se jim líbí. Zároveň je třeba vyslovit určité politování, že jakkoli amatérský nebo svévolný výklad knihy přisuzované Lao-c'ovi se setkává s velikým zájmem čtenářstva v mnoha zemích, i u nás. Většina čtenářů totiž spatřuje v Tao te fíngu (ale zrovna tak i v Konfuciových Hovorech) jakousi univerzální filosofickou příručku, jež poskytne radu v každé situaci. To lze doložit i na recenzovaném vydání, které bylo vyprodáno sotva vyšlo.

Bylo proto nejvýš na místě, že Dr. Berta Krebsová připravila a nakladatelství Odeon vydalo seriózní český překlad, který — to lze říci předem — uspokojuje plně svou poutavostí, přesností, důkladností výkladu, stylem a řadou dalších vlastností nejen čtenáře zajímavějšího se filosofii, ale i specializovaného odborníka. Zejména ten bude vděčen nakladatelství a redaktoru dr. M. Žilínovi, že větší část knihy dovolili poskytnout úvodu (s. 7—34) a početným komentářům, poznámkám

a vysvětlivkám (s. 155—297) autorky; vlastní překlad pak zabírá necelých sto dvacet stran. Jen málokteré nakladatelství se odhodlá k takovému kulturnímu, může se klidně říci vědeckému počínu. Tao te fíngu není dílo masové spotřeby, je dokonce pravděpodobné, že mnohý čtenář je vůbec neocení.

Aby bylo možné posoudit, jak rozdílné mohou být koncepcce překladu a jak dokonale se s textem vypořádala B. Krebsová, je nutno uvést alespoň jednu ukázkou, a to podstatnou kapitolu 60.

Čupr, s. 62—63: Takovémuto (králi) moudrému není správa státu namáháním větším, nežli jinému vaření malé rybky; nebo Tao vládne za něho a běře na sebe starost o říši. V onom pak ctnostném bydlí stále pouhý duch lidský, toto pak Tao jest duch vysoce vznešený. Chyby a vady (hříchy) může mít pouze onen duch lidský, nikdy však tento duch vznešený, nebeský. Tento vznešený duch nebeský nikdy lidem neškodí. Když tedy moudrý a ctnostný člověk lidem taktéž ublížití nemůže, tož tito dva ve spojení tím méně někomu škodit budou, nýbrž spojení ctnosti vznešené a božské se ctností lidskou musí vésti ke zdaru a spasení světa. — Zdalíž ne?

Dvořák, s. 106: Spravovati velký stát jest jako vaření malou rybu. Dozírá-li kdo po Tau na podnebesí, nestávají se její manové (duše zemřelých) duchy (šín, tj. nevyvíjejí svou působnost po způsobě duchů). I když však není tomu tak, že její manové nestanou se duchy (tj. stanou-li se přeče duchy), tu neubližují lidem (tj. ubližují-li jim), svatý člověk také neubližuje lidem (i jest proto i sám jimi ušetřen). Tito dva neubližují jeden druhému, proto ctností spojení se vracejí.

do čínské filosofie. Historie a texty (Čínská filosofie do příchodu buddhismu), vysokoškolské skriptum, Praha 1971, s. 44—75: Kanonická kniha o Tau a jeho síle. Králův překlad nemůže být v této recenzi rozebírán, již proto, že jako skriptum je málo dostupný a nikoliv konečný; je však nutno říci, že jde o překlad kvalitní. Krebsová (s. 296—297) neuvádí překlad Kabeše a poslední dva překlady již uvést nemohla. Nejnovější, koncem roku 1971, vyšel Králův překlad tiskem: Tao, Texty staré Číny, s. 28—54.

³ Viz mou recenzi v časopise Sovětská věda — Filosofie, 1953, č. 4, s. 428—433.

Kabeš, s. 35:

Drobounké rybky chceš-li v pánvi péci, nesmíš je rozmačkat, musíš je jemně brátí. Kdo je v čele státu a řídí velké věci, neměně citlivě si musí počínati.

Ve smyslu TAJEMSTVÍ když jemně počíná si,

duchové zemřelých jsou klidní pod svou zemí

a když i zjeví se, či v znameních se hlásí, nikomu neškodí a pokoj je se všemi.

Mudrc i ostatní se ve shodě k sobě vízí, není tu nepřítel, každý si v klidu žije a jenom za svým jde, nikomu neublíží: všechno tu pod krovem, v náručí TAJEMSTVÍ je.

Jan Chin-šun a Bayerleová, s. 124: Spravování velké říše připomíná přípravu pokrmu z drobných ryb. Přicházejí-li lidé na zemi tak, jak to určuje cesta tao, pak duchové zemřelých nečiní zázraky. Nejenže duchové zemřelých nebudou dělat zázraky, ale přestanou dokonce škodit lidem. Nejen duch nebude škodit lidem, ale ani moudrý člověk nebude škodit lidem. Pokud oba nebudou přinášet škodu, jejich te se spolu sloučí.

A konečně *Krebsová*, s. 123:

Spravovat mocnou říši

je jako smažit křehkou rybu.

Je-li svět řízen v souladu s tao,

démoni v něm neprojevují své síly.

Nikoli proto, že by se jim nedostávalo sil,

ale proto, že svými silami neškodí člověku.

Nejenže svými silami neškodí člověku,

ale tím, že ani moudrý neškodí člověku,

nikdo z nich nikomu neškodí,

takže ctnost se může oboustranně množovat.

Na první pohled jsou zřejmé přednosti překladu *Krebsové* i podstatné odlišnosti překladů jiných. Pro další ilustraci srovnáme překlad čtyř slovních znaků „čchi kuej pu šen“, který *Krebsová* ve 4. řádce překládá „démoni v něm neprojevují své síly“. Na první pohled se zdá, že jde o překlad nepřesný, protože slovo kuej „démoni“ nebo „duchové — zřetelně souvisí se slovem „šen“, strašidla, takže binom kuej-šen je v textech docela běžný. V tom směru je *Dvořák* doslovnější: ... „nestávají se její manové (duše zemřelých) duchy“. Čtenáři ovšem tento výklad mnoho neřekne. Stejně tak je možný překlad Jan Chin-šuna „činit zázraky“ („tvorjat čudcsa“), protože strašidla byla vskutku něčím divným, čtenář však zůstane opět na pochybách o jaký smysl jde. Ačkoliv *Krebsová*, s. 252—253, nevysvětluje význam slova šen, její překlad je správný např. ve smyslu filosofa Wang Čchung (27—asi 97 n. l.), který upozorňuje na dvě homonyma kuej a šen, tedy „vracející se (duch)“ a „rozšiřovat se“.⁴ Vrátime-li se tedy k Tao te ťingu, šlo by doslovně o překlad: „...démoni (duchové) se nerozšiřují“, podle *Krebsové* tedy výstižně „neprojevují své síly“.

*

Vedlo by příliš daleko, kdybychom uváděli další příklady svědčící o věrnosti a, možno říci, eleganci překladu *Krebsové*. Musíme se obrátit k její předmluvě, kde recenzent nesdílí vždy názory autorky a pújde tedy nyní o vědeckou stránku knihy.

V překladech ze S'-ma Čchienových (žil asi 145—87 př. n. l.) Zápisů historika, které obsahují dosti problematickou biografii Lao-c'⁵, došlo k nepřesnos-

⁴ Wang Čchung: Kritická pojednání, Praha 1971, s. 250 a pozn. 2—3.

⁵ Kapitola 63. se nazývá Lao-c' Fej Chan čuan, tedy biografie Lao-c' a Chan Fejč', obsahuje však i údaje o filosofech Čuang-o'ovi a Šen Pu-chajovi, Vydání Takigawa Kametaró, Š' ťi chuej-čü kchao-čeng, reedice Peking 1955, s. 2—3. *Krebsová*, s. 14. Celý text má jen 27 znaků. Zde jsou tedy spojení taoističtí a legalističtí filosofové. Kapitola je problematická, S'-ma Čchien nic spolehlivého nevěděl a tak docela výslovně uvádí různé, vzájemně rozporuplné tradice o Lao-c'ovi.

tem, které značně mění smysl. Podle překladatelky praví historik o Lao-c'ovi: „Lao-c' se narodil ve vsi Čchü-žen, patří do okresu Laj v obvodu Kchu v hrabství Čchu. Jeho rodinné jméno bylo Li, vlastní jméno Er, oficiálně se nazýval Po-jang, posmrtným titulem Tan. Zastával místo archiváře u dvora dynastie Čou...". Domnívám se, že správný překlad je: „Lao-c' pocházel z osady Čchü-žen vsi Li v okrese Kchu ve státě Čchu. Jeho příjmení bylo Er, jméno v dospělosti Tan a rodinné jméno Li. Byl historikem (úředníkem) v archivu Čouů.“

S'-ma Čchienova velmi podrobná informace o místu původu Lao-c' (čínské dynastické dějiny vždy udávají místo původu rodiny, nikoliv místo narození jednotlivce) může být přesná, protože historik hodně cestoval, ale také pseudopřesná, snad taoistického původu. Výraz obvod (sien) je třeba přeložit okres, případně pohraniční marka. Čchu nebylo hrabstvím, nýbrž státem, a to největším. Ani různá jména Lao-c' nejsou v překladu reprodukována správně, slovo Po-jang vůbec není v textu.

Na str. 14 došlo opět k nepřesnosti překladem osobního jména, což má své následky pro otázku spolehlivosti nebo legendárnosti tradice o Lao-c'ovi. Čínský text má pět slovních znaků, které můžeme předběžně přepsat takto: „...kuan ling jin si jie“. Krebsová překládá: „Strážce

průsmyku jej s radostí přijal a řekl.“ Já překládám: „Správce průsmyku Jin Si řekl“. Je zřejmé, že Krebsová chápe slovo ling-jin jako titul, což je možné⁶ (i když forma ling je pravděpodobnější) a jméno Si jako sloveso „radovat se“, „s radostí“. To ovšem v daném kontextu není možné. Víme přece, že Lao-c'ův údajný pokračovatel Čuang-c' se o této příhodě zmiňuje dvakrát a chápe svůj zkrácený výraz Kuan Jin zřetelně jako „(správce) průsmyku, Jin“⁷; z toho vzniklo polobeletrické dílo Kuan Jin-c', které existovalo již v 1. století n. l.⁸ Zajisté, u Čuang-c' a v názvu Kuan Jin-c' schází znak „si“. Víme však, že existovala také jiná kniha zvaná Biografie správce průsmyku Jin Si (Kuan ling Jin Si čuan, známá též jako Jin Si nej čuan), jak na to před deseti lety poukázal Japonec Fukui Kódžun.⁹ Obě tyto knihy patří původně do taoistické hagiografie, jež dokazovala, že taoismus je starší nežli konfucianství; z toho vznikla tradice, že Konfucius se poučoval u Lao-c', kterou již velmi dávno nikdo nebere vážně, stejně jako mínění, že Tao te ťing je první taoistickou knihou, které se ještě často — bez přezkoumání — uznává. Ještě se pokusím ukázat, že obě tradice jsou obdobně nespolehlivé.

Druhá kapitola předmluvy je autorkou nazvána Historické pozadí autora a díla, končí však značnou skepsí vůči možnosti

⁶ CREEL H. G.: The Beginnings of Bureaucracy in China: The Origin of the Hsien, s. 150, pozn. 110; přetištěno v jeho knize What is Taoism? And Other Studies in Chinese Cultural History, Chicago 1970.

⁷ Kapitola V, 19, s. 6 a VIII, 33, s. 101 ve vydání Wang Sien-čchien, Čuang-c' ťi-ťie, reedice Peking 1956. Srov. Watson B.: The Complete Works of Chuang-tzu, New York 1968, s. 198, 33. kapitola Čuang-c' (zvaná Říše) je nepochybně nepůvodní, snad až z doby Chan. Zvláštní je, že Kuan Jin je zde postaven před Lao-c'e a že cituje výroky z Tao te ťingu. Zdá se, že jde o zvláštní druh literatury o taoistech žijících v ústraní, který si nedělá žádný nárok na historičnost. Viz o tom THIEL P., Schamanismus im alten China, Sinologica 10 (1969), s. 165.

⁸ WYLIE A.: Notes on Chinese Literature, reedice Peking 1939, s. 174.

⁹ Viz o tom podrobněji Révue bibliographique de sinologie 8, s. 377—378, č. 756. Ostatně, jméno Jin Si (v podobě Jun-hi) uvádí již Čupr, s. 3 (viz pozn. 2). Ve svém překladu Kuo Mo-žovy povídky Návrat starého mistra, s. 29, označuje B. Krebsová tuto osobu jako „pohraniční prefekt Gin“, což zhruba odpovídá Čuang-c'ovi. Viz Návrat starého mistra a jiné povídky, Praha 1953. V textu S'-ma Čchienova je ovšem třeba číst zmíněných pět znaků takto: „Kuauling Jin Si jie“.

historického pochopení Tao te ťingu: „Posledními větami chce asi S'-ma Čchien naznačit, že bližší osudy mistra Lao-c' jsou zahaleny temnotou. Naštěstí tu zůstává jeden pevný bod, dílo samo, a to — nezávisle na tom, zda vzniklo o několik set let dříve nebo později, zda je celé nebo jen zčásti dílem jednoho autora...“ (s. 16). S tímto závěrem může recenzent stěží souhlasit jednoduše proto, že žádná staročínská díla nelze pochopit mimo dobový kontext.

Chceme-li se zabývat jakýmkoli problémem, musíme se seznámit s příslušnou literaturou. Názory nejvýznačnějších čínských historiků 20. století o Lao-c'ovi jsou velmi přehledně zpřístupněny ve 4. díle sborníku Diskuse o starověkých dějinách (Kuš'p'ien) z roku 1933, s. 203—520. Nezdá se, že by je autorka vzala v úvahu.

Zajisté, Lao-c' je zahalen temnotou či spíše legendou; S'-ma Čchien, svědomitý historik, uvádí v Lao-c'ově biografii tři různé osobnosti z různých dob, které by mohly být považovány za Lao-c'. Ovšem ani Lao-c'ovi přisuzované dílo „Lao-c'" nebo Tao te ťing není — samo o sobě — žádným pevným bodem, zejména dokud se na ně nepatrně historické hledisko a nebudou vzaty konkrétně v úvahu názory a argumenty současných vědců.

Autorka se o nich zmiňuje jen v nejobecnější, nespecifické podobě: „... o historickém pozadí víme tak málo, že to přivádí moderní badatele až k vážným pochybnostem o autentičnosti a historicitě autora. I ti, kdo jej pokládají za skutečně žijící osobnost, liší se v názoru na dobu, kdy žil, a tím i na stáří díla (podtrhl T. P.), jehož vznik kladou do rozmezí několika set let. Neboť podle starověkých údajů měl mistr Lao-c' žít mezi léty

570—490 př. n. l., někteří badatelé však posunují vznik díla až do 3. st. př. n. l. ... Důvody, o něž jsou podobné názory opřeny, jsou ovšem z valné části jen hypotézy...“ (s. 12—13).¹⁰

Kdo jsou oni moderní, zřejmě příliš kritičtí badatelé? Patří k nim snad Cchuej Šu (1740—1816) nebo Wang Čung (1744—1794), kteří společně odmítali legendy o Lao-c'ovi? A kteří moderní badatelé jej pokládají za žijící osobnost? Jak jsem již podtrhl v předchozím citátu, domnívá se autorka výslovně, že určení doby života Lao-c' je klíčem k určení stáří díla; zároveň dává najevo („starověké údaje“), že jí blízké datum 6. st. př. n. l. Toto tvrzení nemá žádný podklad, vždyť již Fr. Čupr téměř před stoletím odlišil důrazně Lao-c' historického a „ideálního“¹¹; za historického označuje právě Lao-c' ze 4. století, což se velmi dobře shoduje s datem díla „Lao-c'" uváděným autorkou — 3. stoletím (př. n. l.; rozumí se jeho počátek, tedy okolo roku 300).

Stejný rozpor je mezi dříve citovaným názorem autorky, že „osudy mistra Lao-c' jsou zahaleny tmou“ a dalším, že jde o „starověké údaje“. Jaké údaje? Je třeba jednoznačně říci, že legendární Lao-c' z 6.—5. století nemá nic společného s Tao te ťingem. Pokud jde o datování osoby Lao-c', je rovněž třeba jasně říci, že 1. S'-ma Čchien v další části Lao-c'ovy biografie spojuje historika Tana s vévodou Siemem z Čchi, který vládl v letech 384—362 př. n. l., tedy ve 4. století; 2. S'-ma Čchien uvádí genealogii Lao-c'ových potomků počínaje jeho synem ze začátku 3. století až po potomka žijícího v polovině 2. st. př. n. l., tedy současníka S'-ma Čchienova otce. Tyto argumenty byly naposledy důkladně probrány v diskusi mezi H. H. Dubsem a D. Boddem

¹⁰ Obdobné názory vyslovila autorka již ve Sborníku spisovatelů. Asie a Afrika, II, Praha 1967, s. 64—65, kde kromě toho připisuje S'-ma Čchienovi zprávu, že Lao-c' zmizel na svém buvolu. Zdá se však, že za tyto údaje vděčí spíše spisovateli Kuo Mo-žovi (viz předchozí poznámku).

¹¹ Tao-tě-king, s. 3—4. Viz ještě ráznější mínění Creela, sub. pozn. 25.

před třiceti lety¹² a nikdo o jejich podstatných výsledcích nepochybuje. V žádném případě není vztahu mezi osobnostmi ač 1. a 2. a 6. st. př. n. l. Nepocházejí-li tedy ony „starověké údaje“ od S'-ma Čchieny, od koho tedy? Mluví-li se o historickém pozadí, musí jít o údaje jasné a prokazatelné.

Řekl jsem však, že nejde o osobu Lao-c', nýbrž o dílo „Lao-c'", což vlastně říká i Křebsová („pevný bod“). I pro datování díla byly vysloveny podstatné argumenty, právě historické povahy. H. Franke poukazuje, že hlavní chybou dřívějších překladatelů bylo, že text Tao te ťingu posuzovali izolovaně, aniž by vzali v úvahu literaturu doby Válcíciích států. Právě leckteré obtížné místo lze, podle Frankeho, pochopit jako dobovou narážku.¹³ Na základě této metody stanovil proslulý překladatel A. Waley¹⁴ datum dokončení Tao te ťingu okolo roku 240 př. n. l.

K podobnému závěru jako Waley přišel i H. G. Creel, ovšem jinou metodou. Dokázal totiž, že velmi oblíbený taoistický termín wu-wej — „nejednání“, „nezasahování“, není taoistického, nýbrž legalistického původu.¹⁵ Obě tyto škody si byly odjakživa blízké,¹⁶ avšak čínská (pozdní) tradice připisovala časovou prioritu taoistům. Ukazuje se však, že tento termín byl vytvořen již okolo roku 350 př. n. l.

školou legalistů, jejíž spisy jsou celkem jednoznačně datovatelné, a teprve odtud přešel k taoistům — do Čuang-c' a do Tao te ťingu.¹⁷ Creel velmi přesvědčivě ukazuje, jak pomalu a v poněkud odlišné podobě se tento termín začal uplatňovat u taoistů. Jen konkrétní argumenty by mohly Creelův názor vyvrátit.

Autorka správně uvádí, že „Tao te ťing je svým obsahem i charakterem dílo zcela ojedinělé a od ostatních staročínských textů podstatně odlišné“ (s. 19). Je však opět, a zbytečně, poplatna čínské tradici o starověkém původu Tao te ťingu, když předkládá následující důmyslnou, ale spekulativní hypotézu: „Domnívám se, že i pro čínské literáty byl Tao te ťing dílem natolik odlišným, že zprvu zůstávalo nepovšimnuto a že teprve díky zpracování mistra Čuang-c', který tuto nauku vtělil do obvyklé „klasicky čínské“ literární formy, získalo svou popularitu. Snad i proto je jeho vznik posunován až do jeho doby¹⁸ (žil v letech 380—320 př. n. l.), to jest na konec 4. nebo začátek 3. století př. n. l., jak tvrdí řada západních badatelů“ (s. 19).

Jinými slovy řečeno, autorka předkládá asi tyto téze: 1. Tao-te ťing je nejstarší taoistické dílo, ale 2. za svou popularitu vděčí teprve pozdějšímu Čuang-c'ovi, který 3. osobně žil 380—320 př. n. l., ale 4. jehož dílo je neznámými badateli ozna-

¹² DUBS, The Date and Circumstances of the Philosopher Lao-dz, Journal of the American Oriental Society 61 (1941), 4, s. 215—221; BODDE, The New Identification of Lao Tzu, tamtéž 62 (1942), 1, s. 8—13; DUBS, The Identification of the Lao-dz. A Reply to Professor Bodde, tamtéž 62 (1942), 3, s. 300—304; BODDE, Further Remarks on the Identification of Lao Tzu, tamtéž 64 (1944), 1, s. 24—27.

¹³ Sinologie, Bern 1953, s. 80.

¹⁴ The Way and its Power, London 1934, s. 86, 127—128. H. G. Creel shromáždil názory čínských a jiných badatelů o datu Tao te ťingu, které se pozoruhodně shodují na 3. st. př. n. l., na začátku svého článku On the original of Wu-wei, s. 48, pozn. 1 v již zmíněné knize What is Taoism?

¹⁵ Viz předchozí poznámku; What is Taoism?, s. 48—78 a D. BODDL, China's First Unifier, reedice Hong Kong 1967, s. 216—222.

¹⁶ Viz pozn. 5.

¹⁷ CREEL, On the Origin, s. 77—78.

¹⁸ Poslední slova autorky chápu takto: „Vznik knihy Čuang-c' je posunován do doby jejího autora Čuang Čoua.“

čováno za posmrtně vydané (?). Nevím, odkud pocházejí autorčina životní data Čuang Čoua, předpokládaného autora knihy Čuang-c', rozhodně nikoliv od významných badatelů: Čchien Mu uvádí 365—290¹⁹, Feng Jou-lan asi 369—asi 286²⁰, Ma Sü-lun totéž,²¹ F. S. Bykov totéž,²² Chan Wing-tsit 369—295,²³ což jsou vesměs data odpovídající dokončení díla Čuang-c', jak uvádí autorka; nejde tedy o nějaké „posunování“ ani o západní badatele. Což nelze autorkou předpokládané brzké napsání Tao te ťingu, jeho následující jakési zapomení a teprve pozdní ocenění vysvětlit daleko snadněji tím, že nejstarší a nepochybně nejvýznamnější taoistickou knihou může být prostě Čuang-c'? K tomuto závěru dospěl výslovně V. A. Rubin²⁴ a, nemohla se tomu ubránit, s vnitřním nescouhlasem i sama autorka. Proč se bránit tomuto logicky se vnučujícímu závěru? — vždyť myšlenkový význam Tao te ťingu nebude nijak snížen oprávněným zjištěním, že Čuang-c' je jedním z nejgeniálnějších děl čínské i světové filosofické literatury a zároveň může být i chronologicky prvním dílem „klasického“ taoismu. Přirozeně, otázka chronologické priority není zdaleka nejdůležitější.

Na s. 20 si autorka klade otázku ohledně Tao te ťingu, totiž „nakolik je tento text skutečně autochtónně čínský“ ... „ovšem prověřit tuto myšlenku »vystopovat« původ autora a díla, je dnes pro vágnost dochovaných údajů nemožné“.

Ovšemže, je to nemožné, budeme-li stále stopovat bludičku v nejlepší případě vágní osobnost. Jak pravil již vícekrát citovaný Creel, studium textu zvaného „Lao-c'“ (čili Tao te ťing) „nemá nic společného s otázkou kdy a zda vůbec žil muž zvaný Lao-c'“.²⁵ Ačkoliv jde o otázku složitou, poukázal D. Bodde²⁶ s patřičnou zdrženlivostí, že podle S'-ma Čchiena pocházel Lao-c' z mírně barského státu Čchu vyznačujícího se značně svéráznou kulturou, ačkoliv Lao-c' sám se údajně narodil asi 150 km od Konfuciova domova v Čchü-fu.²⁷ Bodde shrnuje vztah mezi taoismem a Čchu takto: 1. Při svých cestách po Čchu viděl tam Konfucius skryté učence, předchůdce taoistického hnutí, 2. existují ideologické a stylistické podobnosti mezi taoistickými spisy a poezií Čchü Jüana a jinými básněmi sbírky Čchu cch' (Elegie z Čchu), 3. narážky na události v Čchu jsou v taoistických spisech četné.²⁸

Ať již je tedy vztah mezi Lao-c'em (a Čuang-c'em) a čchuským jihem identický nebo jen záměrně zvolený, je zřejmý již při četbě textu. Máme ostatně k dispozici i méně subjektivní metodu poznání, totiž rozbor rýmů v Tao te ťingu, kterým se zabývali čínští učenci po několik posledních staletí, z evropských B. Karlgren,²⁹ až konečně současný čínský badatel Ču Čchien-č' konstatoval naprostou shodu mezi rýmy v Tao te ťingu, Knize proměn a v Čchu cch'; mohl tedy prohlásit Tao te ťing za jakéhosi „před-

¹⁹ Sien Čchin ú-c' si-nien (Chronological Studies of the Pre-Ts'in Philosophers), sv. II, Hong Kong 1956, s. 618.

²⁰ A Short History of Chinese Philosophy, New York 1948, s. 104.

²¹ FUNG YU-LAN, A History of Chinese Philosophy, Vol. I, Princeton 1952, s. 222.

²² Zaroženie občestvenno-političeskoj i filosofoj mysli v Kitaje, Moskva 1966, s. 185.

²³ A Source Book in Chinese Philosophy, Princeton 1963, s. 177.

²⁴ Ideologija i kul'tura drevnego Kitaja (čtyre silueta), Moskva 1970, s. 119; srovnej mou recenzi ve Filosofickém časopise XIX. (1971), č. 6, s. 939. Rubin není ovšem ve svém úsudku jediný. Creel shrnuje názory ostatních badatelů i svůj vlastní v tom smyslu, že nejstarší části Čuang-c' lze datovat do doby po roce 350 a Tao te ťing okolo roku 300; On the Origin of Wu-wei, s. 49 (viz též s. 2, 38 aj. tamtéž).

²⁵ What is Taoism?, s. 38.

²⁶ The New Identification, s. 12—13 (viz pozn. 12).

²⁷ DUBS H. H., The Date, s. 217—218 (viz pozn. 12).

²⁸ The New Identification, str. 12—13 (viz pozn. 12).

²⁹ The poetical parts in Lao-tsi, Göteborg Högskolas Årsskrift 38 (1931—1932), s. 1—45.

ka" literárního stylu Čchu.³⁰ Není pochyby, že svým „barbarským“ bohatstvím jazyka nebo umění,³¹ odvozeného od proslulé starověké dynastie Šang,³² obohatilo Čchu originálně stylizovaným příspěvkem všečínskou kulturu.

Autorka by ušetřila recenzentu i případným dalším překladatelům řadu obtíží, kdyby jasně uvedla, jakého vydání Tao te ťingu použila. Na s. 155 uvádí: „Používala jsem standardního čínského vydání, s úpravami a komentářem starověkého filozofa Wang Piho (3 st. n. l.)“. V impresu se ale mluví o „různých vydáních“. Není jasné o jaké čínské standardní vydání se jedná.³³ Snad o vydání Tao te ťingu od raně středověkého, pochanského filozofa Wang Piho (226–249), zvaného Lao-c'č'u. V každém případě žádné standardní vydání Tao te ťingu neexistuje, jak to ostatně uvádí autorka na s. 17 (a 18): „... vydání Wang Piho... ma 5683, jinde (T. P.?) jen 5670 slov“. Naopak, vydání Wang Piho je stejně běžné jako Che-šang Kunga³⁴ (snad z 2. st. n. l.), ale obojí se různí a jsou oběma autory použita spíše k vyjádření jejich vlastních názorů. Bylo by bývalo užitečné použít nejstaršího zachovaného rukopisu Suo Tana z roku 270 (kap. 51–81),

který nově zpřístupnil Žao Cung-i³⁵ První polovina Tao te ťingu je zachována zase v rukopise Siang-er asi ze 6. st.³⁶ Úkolem příštího překladatele by vůbec mělo být sebrat a přeložit i úryvky z Tao te ťingu zachované v jiných knihách.

Ještě několik drobností. Autorka velmi vhodně zmiňuje úvod k Tao te ťingu ze štečte zakladatele dynastie Ming (přesněji řečeno, Ču Jüan-čang komentoval celý Tao te ťing³⁷), který po četbě 74. kapitoly tohoto díla pochopil, že nemá zbytečně zabíjet lidi. Bylo by snad ještě vhodné uvést, že za tohoto vládce došlo k jevu v Číně jedinečnému, totiž takřka totalitnímu režimu založenému na taoismu. Na s. 14 a 15 mluví autorka jednou o odchodu do Čou, po druhé, o království Čou – v obojím případě se míní totéž, totiž dynastie Čou. Výklad slova fa na s. 200 by se stal jasnějším a jednoznačnějším poukazem, že jeho prvotním významem je „model“, tedy to, co má být následováno, tedy „zákon“. I zde je shoda mezi terminologií taoistickou a legalistickou (fa ťia). Filozof Chan Fej-c' se nevyjadřoval jen k 33. kapitole Tao te ťingu (s. 214),³⁸ nýbrž uváděl své obdobné myšlenky i v pojednání Obtížnost přesvědčování.³⁹

³⁰ Lao-c' ťiao-š' (Komentáře a vysvětlivky k L.), Šanghaj 1958, zejména s. 203. Srov. mou recenzi v Archivu orientálním 29 (1961), s. 167–169.

³¹ Vzpomeňme jen proslulého čchuského rukopisu na hedvábí z 5.–4. st. př. n. l., nalezeného v Čchang-ša 1934. Napsaly se o něm již desítky studií, naposledy a nejobsáhleji Australan Noel Barnard v roce 1971.

³² CREEL, What is Taoism?, s. 147–149 a pozn. 103–107.

³³ Podobně se o standardním (standard) vydání zmiňuje D. C. Lau, Lao tzu. Tao te ching, reedice London 1967, s. 51; ten ovšem míní jednoznačně standardní vydání Wang Piho komentáře spolu s textem Tao te ťingu.

³⁴ Text Lao-c' i komentář k němu přeložil ERKES E.: Ho Shang Kung's Commentary on Lao-tzu, Artibus Asiae 8 (1945), s. 119–196; 9 (1946), s. 197–220; 1958 znovu vydáno jako kniha v Asconě.

³⁵ Journal of Oriental Studies 2 (1955), s. 1–68.

³⁶ Dvě komentovaná vydání z roku 1957 jsou zaznamenána v Revue bibliographique de sinologie 3, s. 320–321, č. 830 a 831.

³⁷ MÜNDEL F.,: Some Remarks on Ming T'ai-tsu, Archiv orientální 37 (1969), 3, s. 393.

³⁸ Kapitola 20 (a 21) díla Chan Fej-c' je vlastně prvním komentářem k Tao te ťingu. Přesněji řečeno, od filozofa Chan Feje pochází větší část knihy Chan Fej-c'. Obdobně cituje autorka (s. 199) filozofa Chuaj-nan C', ovšem nejde o osobu, nýbrž o spis Chuaj-nan-c', který sestavil Liou An se svými učenci.

³⁹ Je zachováno v Zápisích historika 63, s. 16 (a dále), jakož i v 12. kapitole díla Chan Fej-c'; srov. Liao W. K.,: The Complete Works of Han Fei Tzu I, přetisk London 1959, s. 106.

Ve čtenáři této recenze může snadno vzniknout dojem, že v ní obsažená chvála i kritika knihy B. Krebsové jsou vzájemně neslučitelné. Chtěl bych proto závěrem říci, že kniha představuje skvělý překlad trvalé hodnoty do češtiny, ale vynikající i v tuhé konkurenci světové, jež produkuje pravidelně stále nové překlady Tao te ťingu. Zároveň pocítoval recenzent nezbytnost poukázat na problémy vznikající nehistorickým zaměřením autorky (v předmluvě, občas i jinde) neboli jejím jednostranným chápáním vztahu tradice k výsledkům moderního bádání. Autorka i recenzent měli sice několikrát příležitost vyjádřit své argumenty ústně, ale ukázalo se, že teprve tištěná a tedy obecně přístupná forma argumen-

tů se může pro filosofickou i sinologickou obec stát základem úvah, jak přistupovat ke studiu taoismu a, konečně, i filosofie ke studiu taoismu a, konečně, i čínské filosofie vůbec. Není totiž pochyby, že taoismus podstatně ovlivnil čínské myšlení tradiční i současné. Stejně tak jde o správné pochopení Tao te ťingu, který není naprosto „opiem lidu“, jak by se mohlo zdát vzhledem k okamžitému rozprodání jeho několika českých překladů. Závažnost i košatost taoismu, jakož i pravá hodnota Tao te ťingu, se projeví zřetelněji, až budou přístupné i překlady duchaplného Čuang-c'a a rozmarného Lie-c'a.

Timoteus Pokora